

fesszióvá vált. A tömegesedő középiskolák – ahogyan ezt a fővárosi iskolák tankönyvhasználati vizsgálata is igazolja – keresték az újszerűt, a nyelvezetében egyszerűbb tankönyveket. Az *Ember*-féle tankönyvek budapesti előretörése ezzel magyarázható. A fővárosban csupán két intézmény használta *Domanovszky* tankönyveit.³³

3) Végezetül amennyiben mégis a régi korok hangulatát idéző kiadványt akartak a diákok kezébe adni, akkor az iskolák *Domanovszky* egyetemes tankönyvei helyett a közjogi érvrendszerre épülő, a középiskolai tanárok számára már bejártatott *Mika-Marczinkó* sorozatot választották.

Albert B. Gábor

33 Staud, 1932: pp. 41–43. Haszler Károly, 1932: pp. 55–56.

Az érettségi eredmények mint az iskolai eredményesség lehetséges indikátorai

A tanulmány az iskolai eredményesség meghatározásával, mérhetőségével foglalkozó kutatásunk néhány részeredményét teszi közzé.¹ Vizsgálódásaink az iskolai eredményességgel foglalkozó szélesebb kutatás egy részét képezik, amelynek alapelve, hogy az iskolai eredményességet több dimenzió szerint vizsgálja, melyek közül egy lehetséges indikátor forrás az érettségi vizsgák adatbázisa. Vizsgálataink alapját az Oktatási Hivatal (OH) által rendelkezésünkre bocsátott ún. standard kutatói adatbázis képezi. Elsődleges célunk, hogy az adatbázis által tartalmazott információkat abból a szempontból elemezzük, hogy azok hogyan, milyen lehetőségekkel és milyen korlátokkal használhatók az iskolai eredményesség lehetséges indikátoraként.

Elemzésünk során végigvesszük az eredményességi mutatókként is kezelhető indikátorokat, megvizsgáljuk azok képzési típusonkénti értékeit, keressük a lehetőséget, hogy a kiemelkedő és az alacsony értékek milyen más intézményi mutatókkal magyarázhatók, vizsgáljuk az általunk kiválasztott indikátorok egymás közötti, valamint az Országos kompetenciamérés eredményei közötti összefüggéseit.

Az adatbázisról

Kutatásunk kezdete a vizsgált alapsokaság érettségi adatbázison belüli meghatározása volt, amelyet egy többlépcsős szűrési folyamat során határoltunk be. Első lépésként a tanulmányaikat a 2011/12-es tanévben befejező, tanulói jogviszonnyal rendelkező nappali tagozatos tanulókat választottuk ki, második lépésként pedig kiszűrtük azokat a diákokat, akik érdemjegyet szereztek, azaz megjelentek legalább egy vizsgán. Végül, harmadik lépésként eltávolítottuk az adatbázisból (az intézményekben folytatott képzési típusok alapján) azokat is, akiknél sejtethetően valamilyen rögzítési hiba folytán a munkarend vagy a képzési típus hibásan szerepelt. Az így létrejött és a következőkben elemzett adatbázisban 72 274 fő szerepel, őket tekintjük a következőkben érettségizőknek.

1 A tanulmány a XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) TÁMOP-3.1.1-11/1-2012-0001 kiemelt fejlesztési program támogatásával készült.

Mivel a kutatói adatbázis nem teszi lehetővé az adatok más adatbázisokkal (pl. az Országos kompetenciamérés adataival) egyéni szinten történő összekapcsolását, létrehoztunk egy intézményi szinten aggregált, 868 intézményt tartalmazó adatbázist.

Ez azonban szintén nem jelent korlátok nélküli vizsgáldási lehetőséget. Mivel az adatbázisban szereplő intézmények nagy része többféle képzést folytat több, egymástól térben és szervezetenként is elkülönülő feladat-ellátási helyen az intézményi szintre hozott háttérváltozók a megkülönböztethetőség egyes dimenzióira már nem adnak lehetőséget, pl. a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű diákok száma esetén nem tudjuk, hogy ezen diákok aránya és az érettségi eredmények hogyan oszlanak meg az egyes feladat-ellátási helyek között.

E probléma bizonyos szintű áthidalására az intézményi szintű elemzéseknél (néhány háttérváltozó esetében megvizsgálva a teljes sokasággal való összefüggéseket is) az egyes érettségi indikátorok alapján felállított rangsor alsó és felső deciliseit vizsgáltuk, keresve az adott dimenzió eredményessége és a háttérváltozók közötti összefüggéseket.

Az érettségizők néhány jellemzője

A 72 274 érettségiző összesen 379 325 érvényes vizsgát tett. Az érettségizők nemek szerinti megoszlása enyhe női felülreprezentáltságot mutat (53,9 százalék). Mivel a képzési típus és a továbbtanulási szándékok alapvetően meghatározzák az érettségivel kapcsolatos célokat, érdemes a gimnáziumi és a szakközépiskolai képzésben részt vevő diákok eredményeit, érettségizési szokásait egymástól különválasztva vizsgálni. Az érettségizők képzési típus szerinti megoszlását az érettségi adatbázis adatai alapján vizsgáltuk. Ez alapján a 2012. május–júniusi vizsgaidőszakban vizsgázók 52,3 százaléka gimnáziumi, 47,7 százaléka pedig szakközépiskolai képzésben érettségizett.

1. táblázat: Az érettségizők képzési típus szerinti megoszlása

	Gimnáziumi képzés	Szakközépiskolai képzés
A diákok száma	37 822	34 452
Százalék	52,3	47,7

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítás.

Lehetséges eredményességi mutatók

Az érettségi adatbázis által tartalmazott változók közül az eredményesség lehetséges indikátoraként, a közép illetve emelt szintű vizsgák intézményenkénti számát, illetve arányát, valamint a vizsgaeredményeket, vizsgaátlagokat vizsgáltuk. Az emelt szintű vizsgák száma, illetve aránya egy-egy intézményen belül a diákok továbbtanulási szándékairól, tantárgyi felkészültségéről árulkodik, álláspontunk szerint minél magasabb az emelt szintű vizsgázók aránya egy intézményben, annál eredményesebbnek tekinthető a tanulási és továbbtanulási motiváció felkeltésében, vizsgafelkészítésben, a tanulás mint érték közvetítésében. Az emelt szintű érettségi vizsgák száma illetve aránya természetesen összefüggésben van azzal, hogy az adott intézményből az érettségizők mekkora hányada kíván továbbtanulni, illetve mely képzési területeken, hiszen egyes szakokon az emelt szintű vizsga bemeneti követelmény akár két tantárgyból is. Korábbi elemzések azt mutatták, hogy az emelt szintű érettségi vizsga leginkább azok körében jellemző, akik tovább kívánnak tanulni, ilyen

értelemben ez a mutató egyben a továbbtanulási szándékot is jelzi.² Legegyértelműbben a közép- és emelt szintű vizsgaeredmények azok, amelyek alapján egy-egy intézmény eredményessége vizsgálható. E két indikátorcsoport vizsgálatánál felmerülő korlátokra, lehetőségekre, valamint a velük kapcsolatos módszertani megfontolásokra a mutatók konkrét vizsgálatát bemutató részeknél térünk ki.

Egy lehetséges eredményességi indikátor lehet még az előrehozott vizsgák aránya is. Ezen vizsgák funkciója egyrészt a reguláris érettségi időszak tehermentesítése lehet, azaz az előrehozott vizsgával a kötelezően választható tárgy vizsgakötelezettsége korábban teljesíthető, így a rendes érettségi időszakban kevesebb tárgyból kell felkészülni, másrészt minőségi mutató is lehet. Azok, akik a 2012-es vizsgaidőszakban már rendelkeztek előrehozott érettségi eredményekkel, 38 százalékban 5-nél több vizsgát tettek, tehát esetükben az előrehozott vizsga is egyfajta eredményességnek, plusz teljesítménynek tekinthető, és nem feltétlenül a kényelemre törekvés eszközét jelentette.³ Az előrehozott vizsgák esetében nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy az azokra történő felkészülés plusz terhet jelent a tanulóknak, akik tehát erre vállalkoznak, szintén egyfajta terhelhetőségről, plusz felkészültségről, nagyobb eredményességről tesznek tanúbizonyságot. Mivel az előrehozott érettségi vizsgákra vonatkozó szabályok 2014-től jelentősen változnak,⁴ és ezt követően még korlátozottabban lesznek alkalmasak az iskolai eredményesség vizsgálatára, ezért e mutató részletesebb elemzésétől most eltekintettünk.

Az emelt szintű vizsgák mint az eredményesség lehetséges indikátorai

2012-ben az érettségizők 33,7 százaléka tett emelt szintű vizsgát, összesen 24 368 fő. Az emelt szintű vizsgák száma 30 154 volt, ami az összes érettségi vizsga 7,9 százaléka. A két képzéstípusból természetesen a gimnáziumok emelkednek ki, az összes emelt szintű vizsga 80,9 százalékát gimnáziumi képzésben tették le.

Az adatbázisban gimnáziumi képzéssel szereplő intézmények esetében 24 olyan intézmény volt, ahol a gimnáziumi képzésben érettségizők egyáltalán nem tettek emelt szintű vizsgát, ez az ilyen típusú képzést folytató intézmények 4,6 százalékát jelenti. Szakközépiskolai képzésben ez a szám jóval nagyobb: 120 intézmény (24 százalék). Már e fenti adatok rávilágítanak arra a különbségre, ami az emelt szintű vizsgák esetén a két képzési típus között tapasztalható. Az emelt szintű vizsgákra elsősorban a továbbtanuláshoz van szükség, és ez a dimenzió egyértelműen a gimnáziumi képzésben hangsúlyosabb. Figyelembe véve az emelt szinten vizsgázó tanulókkal nem rendelkező intézmények arányát képzési típusok szerint, kijelenthetjük, hogy míg az emelt szintű vizsgázók aránya alkalmas indikátor lehet a gimnáziumi képzést folytató intézmények eredményességének vizsgálatára, addig a szakközépiskolák esetében inkább a kiemelkedő teljesítményűek meghatározásához járulhat hozzá.

2 Lásd Ercsei Kálmán & Szemerszki Marianna (2011) *Az érettségizettek továbbtanulási irányai*. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (kézirat).

3 Megjegyzendő, hogy az említett szegmensben jelen vannak azok a tanulók is, akik egy adott tárgyból szintemelő vizsgát tesznek, továbbá azok is, akik egy vizsgán sikertelenül szerepeltek.

4 2014. január 1-től előrehozott vizsga mindössze informatikából, latinból, továbbá idegen nyelvből tehető a május–júniusi vizsgaidőszakokban. Lásd a 106/2012. (VI. 1.) Korm. rendeletét az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról szóló 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet *módosításáról*.

2. táblázat: Az emelt szintű vizsgát tevő diákok aránya és az egyes diákok által tett emelt szintű vizsgák száma képzéstípusonként

	Gimnáziumi képzés	Szakközépiskolai képzés
Az emelt szintű vizsgák száma	24 392	5 762
Az emelt szintű vizsgák aránya az összes vizsga számához képest az adott képzési formán belül (%)	12,1	3,3
Az emelt szintű vizsgát tevő tanulók száma	19 492	4 876
Az emelt szintű vizsgát tevő diákok aránya (%)	51,5	14,2
Az egy vagy több emelt szintű vizsgát tevő tanulók aránya		
1 emelt szintű vizsgát tevő tanulók aránya az adott képzési formában emelt szintű vizsgát tevők arányán belül (%)	76,6	83,3
2 emelt szintű vizsgát tevő tanulók aránya (%)	21,7	15,5
3 vagy több emelt szintű vizsgát tevők aránya (%)	1,6	1,2

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítások.

A gimnáziumi képzésben érdemes megvizsgálni a fent jelzett kimaradó 24 intézményt, hiszen ezen mutató alapján ez a kör a legkevésbé eredményes. Megvizsgálva az érettségi adatbázis más mutatóit, a korábban kiválasztott háttérváltozókat vagy az Országos kompetenciamérés eredményeit, megállapítottuk, hogy az emelt szintű vizsgák hiánya nem mutat összefüggést sem a középszintű érettségi eredményekkel, sem a hátrányos helyzetű tanulók arányával, vagy a földrajzi elhelyezkedéssel és a kompetenciamérés eredményeivel sem. Ezzel ellentétben az emelt szintű vizsgázók arányának tekintetében legeredményesebb gimnáziumi képzést folytató iskolák jellemzően a fővárosban vagy a megyeszékhelyeken található, magas eredményeket értek el a kompetenciaméréseken, a hátrányos helyzetű tanulók aránya átlag alatti értékeket mutat, középszintű vizsgaeredményeik szintén magasabbak, az intézmények képzési kínálatát tekintve pedig nagy arányban vannak jelen a 4-nél több évfolyamos képzést (is) indító iskolák.⁵ Szakközépiskolai képzés esetén már kevésbé figyelhetők meg a gimnáziumok esetében leírt összefüggések.

Az érettségi vizsgákon elért eredmények mint az iskolai eredményesség lehetséges indikátorai

Az érettségi eredmények tekintetében külön vizsgáltuk a közép és emelt szintű vizsgák intézményi átlageredményeit képzési típusonként, valamint foglalkoztunk az érvényes, de sikertelen, azaz elégtelen érdemjeggyel zárult vizsgákkal is. Az érettségi eredmények közül a vizsgákon elért százalékos eredményeket vettük alapul.

3. táblázat: A közép és emelt szintű vizsgák átlageredményei képzéstípusonként

	Gimnáziumi képzés		Szakközépiskolai képzés	
Középszint (%)	65,8	szórás: 10,6	50,5	szórás: 8,2
Emeltszint (%)	62,9	szórás: 10,2	56,3	szórás: 12,3

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítások.

⁵ Amennyiben az emelt szintű vizsgák arányát egyes intézmények eredményességi mutatójaként alkalmazzuk, vélhetően érdemes több év eredményét figyelembe venni az adott esetben, egy-egy évben felmerülő esetlegességekből fakadó téves megállapítások elkerülése érdekében.

Az adatok alapján elmondhatjuk, hogy a gimnáziumi képzés esetén a közép szintű vizsgaeredmények némileg magasabbak, mint az emelt szintűek, de véleményünk szerint, lévén az emelt szintű vizsgák nehezebbek, nem hasonlítható össze a két mutató egymással. Ugyanakkor érdekes viszony rajzolódik ki az emelt és középszintű vizsgaeredmények esetén a szakközépiskolai képzésben. Itt ugyanis számításaink alapján az emelt szintű vizsgák átlagos eredménye nem is kevéssel haladja meg a közép szintű vizsgákét. Ennek pontos okaira kutatásunk következő szakaszában igyekszünk fényt deríteni, egyelőre csak felvetéseink lehetnek: a korábbiakban már láttuk, hogy a szakközépiskolai képzésben tanulók közül csak jóval kisebb arányban vállalják a diákok az emelt szintű megmérettetést, elképzelhető, hogy ők az igazán kiemelkedő teljesítményű tanulók, így a kevesebb jó eredményű vizsga átlaga magasabb, mint a többség által abszolvált közép szintű vizsgák átlaga.

4. táblázat: Az emelt és közép szintű érettségi vizsgák eredményei közötti statisztikai kapcsolat képzéstípusonként

	Gimnáziumi képzés	Szakközépiskolai képzés
R	0,593	0,500
p	0,000	0,000
N	522	496

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítások.

A sikertelen, azaz elégtelen érdemjeggyel záruló érettségi vizsgák száma összesen 2 396 volt. Elégtelen osztályzatot 2 109 tanuló szerzett, ami a teljes tanulólétszám 3,3 százaléka. Az elégtelen vizsgák 43–57 százalékban oszlanak meg a gimnáziumi és szakközépiskolai képzésben érettségiző tanulók között, azaz a szakközépiskolai képzés e tekintetben is kedvezőtlenebb értékekkel bír. Az elégtelen osztályzatot szerzett tanulók aránya ez egyes háttérváltozók szerint, nem mutat szignifikáns eltéréseket, aminek azonban az alacsony iskolai esetszám is lehet okozója.

Az emelt szintű vizsgázók aránya és az érettségi eredmények közötti összefüggések

A fentiekben a középiskolai eredményesség egyik lehetséges indikátorának az emelt szintű vizsgázók arányát, másik indikátorának pedig a közép, illetve emelt szintű vizsgák eredményét tekintettük. A fenti mutatók közötti összefüggéseket az 5. táblázat szemlélteti.

5. táblázat: Az emelt szintű vizsgázók aránya és az emelt, valamint közép szintű vizsgaeredmények összefüggései

Gimnáziumi képzés	emelt szintű vizsgaátlag	közép szintű vizsgaátlag
R	0,574	0,801
p	0,000	0,000
N	522	522
Szakközépiskolai képzés	emelt szintű vizsgaátlag	közép szintű vizsgaátlag
R	0,494	0,671
p	0,000	0,000
N	496	496

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítások.

Az eredmények alapján elmondható, mindkét képzéstípust tekintve mind az emelt szintű vizsgák, mind pedig a közép szintű vizsgák átlageredménye szignifikáns összefüggést mutat az emelt szintű vizsgázók arányával. Az összefüggések a gimnáziumi képzések esetén erősebbek. A vizsgaszintek szerint pedig a középszintű eredmények esetében mindkét képzési típusban erősebb korreláció mutatkozik. Mivel középszintű vizsgát jóval nagyobb számban tesznek a diákok, a két eredményességi mutató közül véleményünk szerint ez utóbbival írható le jobban az adott iskola diákjainak teljesítménye.

Az érettségi eredmények összefüggése az Országos kompetenciamérés eredményeivel

Az iskolai eredményesség többdimenziós vizsgálatára törekedve elkerülhetetlen, hogy a különböző rendelkezésre álló, országos szintű mérésekből származó adatokat összevegyük egymással. Jelen esetben arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen összefüggés körvonalazódik az érettségi vizsgák és az Országos kompetenciamérés eredményei között.

Annak érdekében, hogy a két mintában (érettségi és OKM) szereplő alapsokaság a lehető legszorosabb összefüggésben álljon egymással, az Országos kompetenciamérés adatbázisai közül a 2010-es eredményeket tartalmazót vontuk be a kutatásba, abból a megfontolásból, hogy 2010-ben az OKM-ben tizedikesként részt vett diákok nagy többsége 2012 májusában jutott el az érettségiig, így a tanulók 2010-es és 2012-es eredményeit vetettük össze egymással.⁶ A gimnáziumi képzésnél 22 intézmény, a szakközépiskolai képzésnél 20 intézmény esetében nem álltak rendelkezésre a kompetenciamérés eredményei, így ezeket az intézményeket kihagytuk az elemzésből.

Első lépésben az össziskolai érettségi átlagokat korreláltattuk a kompetenciamérésből származó mutatókkal, amelynek eredményeként erős összefüggés körvonalazódott a két eredményességi mutató intézményi szintű értékei között.

6. táblázat: A középszintű intézményi érettségi átlagok eredményének összefüggése a kompetenciamérés intézményi eredményeivel

	Gimnáziumi képzés		Szakközépiskolai képzés	
	olvasás-szövegértés	matematika	olvasás-szövegértés	matematika
R	0,809	0,831	0,678	0,685
p	0,000	0,000	0,000	0,000
N	500	500	476	476

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítások.

Az összefüggések mindkét képzési típus esetén szignifikánsak, de a gimnáziumi képzésben erősebb összefüggések mutatkoznak a vizsgált változók között, ezen belül is a legerősebb összefüggés a matematika terén mutatkozik.

Ezt követően az érettségi eredmények közül csak a matematika és a magyar tantárgyak eredményeit választottuk, és ismét megvizsgáltuk az intézményi átlagok közötti összefüggést. A gimnáziumi képzésben a magyar nyelv és irodalom érettségi eredmények esetében a fentieknél gyengébb, a matematika esetében viszont még erősebb összefüggés állapít

⁶ Jóllehet az átfedés messzemenően nem teljes (hiszen pl. az 5 évfolyamos képzések diákjai egy évvel korábban voltak 10. osztályosok, így ők 2009-ben oldották meg kompetenciamérés feladatait), a bevezetőben jelzett egyén szintű összekapcsolás hiányában a fentieknél pontosabb adatillesztés nem végezhető.

ható meg e változók között. A szakközépiskolákban is ugyanez a trend körvonalazódik, amely szerint az Országos kompetenciamérés matematika eredményei erősebb összefüggést mutatnak a közép szintű matematika érettségi eredményeivel, mint az intézményi átlageredményekkel, a magyar nyelv és irodalom esetében azonban ez fordítva igaz. Ennek magyarázata véleményünk szerint az, hogy a kompetenciamérés olvasás-szövegértés része nem a magyar nyelv és irodalom tárgyi tudás mérésére irányul, hanem a tanulók tanulásához szükséges egyik fontos kognitív kompetenciájára, így érthető, hogy az össztanulmányi teljesítménnyel mutat szorosabb összefüggést.

7. táblázat: A középszintű intézményi matematika és magyar érettségi átlagok eredményének összefüggése a kompetenciamérés eredményeivel

	Gimnáziumi képzés		Szakközépiskolai képzés	
	olvasás-szövegértés	matematika	olvasás-szövegértés	matematika
R	0,740	0,851	0,551	0,707
p	0,000	0,000	0,000	0,000
N	500	498	476	476

Forrás: 2012. május–júniusi érettségi adatbázis, saját számítások.

Összegzés

Kutatásunk eddigi szakaszában az érettségi adatokat mint az iskolai eredményesség lehetséges indikátorait vizsgáltuk. Hipotézisünk szerint az emelt szintű vizsgák intézményi aránya, valamint az érettségi átlageredmények, mind emelt, mind pedig közép szinten az iskolai eredményesség meghatározásának indikátorai lehetnek. Ezt igazolják a fenti mutatók részletesebb vizsgálatai, egymással való összefüggései, illetve az Országos kompetenciamérés eredményeivel való összevetésének eredményei.

Kutatásunk következő lépéseként kísérletet teszünk az érettségi eredmények különböző, az eredményességet meghatározó háttérváltozókkal történő összevetésére, keresve ezzel az iskolai eredményességre ható egyéb tényezőket.

Ercsei Kálmán & Nikitscher Péter

Út a fennmaradáshoz: egy szociális szövetkezet képzési tevékenysége

Európa-szerte egyre súlyosabb problémát jelent a fokozódó munkanélküliség és a szegénység, ami a gazdasági válság hatására több tagállamban elviselhetetlen mértéket kezd ölteni. Az Európai Unió felismerte, hogy a formális gazdaság képtelen a munkanélküliség visszaszorításához szükséges mennyiségű új munkahely megteremtésére, ezért az atipikus foglalkoztatási formák terjesztését kezdte támogatni. Így került előtérbe a szociális gazdaság fejlesztése, és ennek keretein belül a szociális szövetkezetek létrehozásának népszerűsítése. A szociális szövetkezetek új munkahelyeket teremtenek a munkaerőpiacról kiszorultak számára, és jellemzően a többi szektor által kielégítetlenül hagyott szükségletekre reagálnak.¹

A szociális szövetkezet fogalmának meghatározására számos megközelítés létezik, de minden definíció egyetért abban, hogy a cél, a foglalkoztatáson keresztüli társadalmi in-

¹ Csoba, Frey, G. Fekete, Lévai & Soltész (2007) *Szociális gazdaság kézikönyv*. Bp., Pátria Nyomda Zrt.